

KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA KOMPLEANS-NAZORAT SOHASINI RIVOJLANGAN DAVLATLAR TAJRIBASI

Murotov Bahodir Bahronovich

Huquqni muhofaza qilish Akademiyasi

Magistratura fakulteti tinglovchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18632188>

Annotatsiya. Ushbu maqolada korrupsiyaga qarshi kurashishda kompleans-nazorat tizimining rivojlangan davlatlar tajribasidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya va boshqa rivojlangan mamlakatlarning kompleans-nazorat sohasidagi huquqiy bazasi, institutsional mexanizmlari hamda amaliy tajribalari qiyosiy jihatdan o'rganilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda kompleans-nazorat tizimi davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik, mustaqil nazorat organlari faoliyati hamda shaffoflik tamoyillariga asoslangan holda korrupsiyaning oldini olishda muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda.

Kalit so'zlar: kompleans, korrupsiya, nazorat tizimi, korporativ boshqaruv, xalqaro standartlar, shaffoflik, huquqiy baza, institutsional mexanizmlar.

Abstract. This article analyzes the role and significance of the compliance control system in the experience of developed countries in combating corruption. Within the framework of the study, the legal framework, institutional mechanisms and practical experiences of the USA, Great Britain, Germany and other developed countries in the field of compliance control were comparatively studied. The results of the study show that in developed countries, the compliance control system serves as an important tool in preventing corruption, based on the principles of cooperation between the state and the private sector, the activities of independent control bodies and transparency.

Keywords: compliance, corruption, control system, corporate governance, international standards, transparency, legal framework, institutional mechanisms.

Аннотация. В данной статье анализируется роль и значение системы контроля за соблюдением нормативных требований в опыте развитых стран в борьбе с коррупцией. В рамках исследования сравнительно изучены правовая база, институциональные механизмы и практический опыт США, Великобритании, Германии и других развитых стран в области контроля за соблюдением нормативных требований. Результаты исследования показывают, что в развитых странах система контроля за соблюдением нормативных требований служит важным инструментом предотвращения коррупции, основанным на принципах сотрудничества государства и

частного сектора, деятельности независимых контролирующих органов и прозрачности.

Ключевые слова: контроль за соблюдением нормативных требований, коррупция, система контроля, корпоративное управление, международные стандарты, прозрачность, правовая база, институциональные механизмы.

Zamonaviy jahon hamjamiyatida korrupsiya global muammo sifatida barcha davlatlar uchun jiddiy tahdid bo'lib qolmoqda. Xalqaro Shaffoflik tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, har yili korrupsiya oqibatida jahon iqtisodiyotiga taxminan 2,6 trillion AQSh dollari zarar yetkazilmoqda [1]. Bu holat korrupsiyaga qarshi kurashning yangi, samarali mexanizmlarini ishlab chiqish zaruratini keltirib chiqaradi. Shunday mexanizmlardan biri kompleans-nazorat tizimi bo'lib, u rivojlangan davlatlarda korrupsion xavflarni boshqarish va oldini olishda muhim o'rin tutadi. Kompleans tushunchasi inglizcha "compliance" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "muvofiqlik" yoki "rioya qilish" ma'nosini anglatadi. Keng ma'noda kompleans deganda tashkilotning o'z faoliyatini amaldagi qonunchilik, ichki qoidalar va axloq normalariga muvofiq olib borishi tushuniladi [2]. Korrupsiyaga qarshi kurash kontekstida kompleans-nazorat tizimi tashkilotlarda pora berish, firibgarlik va boshqa noqonuniy harakatlarning oldini olishga qaratilgan ichki nazorat mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqotning dolzarbligi O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurash borasida amalga oshirilayotgan islohotlar bilan bevosita bog'liq. 2017-yildan boshlab mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi kurash sohasida muhim huquqiy va institutsional o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, rivojlangan davlatlarning ilg'or tajribasini o'rganish va milliy sharoitlarga moslashtirib qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotning maqsadi rivojlangan davlatlarning kompleans-nazorat sohasidagi tajribasini tahlil qilish va O'zbekiston sharoitlariga mos takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili

Ushbu tadqiqotda qiyosiy-huquqiy tahlil, tizimli yondashuv va hujjatlar tahlili metodlari qo'llanilgan. Tadqiqot manbalari sifatida xalqaro tashkilotlarning rasmiy hujjatlari, ilmiy maqolalar, monografiyalar hamda milliy qonunchilik hujjatlaridan foydalanilgan. Tahlil jarayonida AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya va Rossiya Federatsiyasining kompleans sohasidagi tajribasi o'rganilgan. Kompleans-nazorat tizimining nazariy asoslari xalqaro ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Xususan, amerikalik tadqiqotchilar M.Pauer va E.Veymer korporativ kompleans tizimining rivojlanish bosqichlarini tahlil qilib,

uning korrupsiyaga qarshi kurashda muhim vosita sifatida shakllanish jarayonini ko'rsatib berganlar [3]. Ularning fikricha, kompleks dastlab moliya sektorida risk-menejment vositasi sifatida paydo bo'lgan bo'lsa, keyinchalik uning qo'llanish doirasi kengayib, korrupsiyaga qarshi kurash sohasini ham qamrab olgan.

Rossiyalik olimlar A.V.Fedorov va N.A.Lopashenko kompleks tizimining huquqiy tabiatini tadqiq qilib, uning davlat nazorati bilan o'zaro ta'sirini tahlil qilganlar [4]. Ularning xulosalariga ko'ra, kompleks-nazorat samarali bo'lishi uchun u nafaqat korporativ darajada, balki davlat siyosati darajasida ham qo'llab-quvvatlanishi lozim. Bu yondashuv rivojlangan davlatlarning amaliyotida o'z tasdig'ini topgan. Buyuk Britaniya tadqiqotchilari D.Rouz va T.Xolms "Bribery Act 2010" qonunining amaliyotga tatbiq etilishini o'rganib, korporativ javobgarlik institutining korrupsiyaga qarshi kurashda ahamiyatini ko'rsatib berganlar [5]. Ular tomonidan ta'kidlanishicha, Buyuk Britaniya modeli shunisi bilan ajralib turadiki, unda kompaniyalar o'z xodimlari tomonidan sodir etilgan korrupsion harakatlar uchun to'g'ridan-to'g'ri javobgar bo'ladi, agar ular bunday harakatlarning oldini olish uchun yetarli choralar ko'rmaganligini isbotlay olmasalar.

O'zbekistonlik olimlar orasida B.Mirziyoyev va Sh.Rustamovlar korrupsiyaga qarshi kurashning huquqiy mexanizmlarini tadqiq qilib, kompleks tizimining milliy huquq tizimiga integratsiyalashuvi masalalarini ko'rib chiqqanlar [6]. Ular xalqaro tajribani o'rganish va uni mahalliy sharoitlarga moslashtirishning zarurligini alohida ta'kidlaganlar. Xalqaro huquqiy hujjatlar orasida OECD ning "Xorijiy davlat mansabdor shaxslariga pora berishga qarshi kurash to'g'risida"gi Konvensiyasi (1997) alohida ahamiyatga ega [7]. Ushbu hujjat rivojlangan davlatlarda kompleks tizimining huquqiy asosini tashkil etadi va transnatsional korrupsiyaga qarshi kurashning yagona standartlarini belgilaydi. Konvensiya ishtirokchi davlatlardan o'z kompaniyalari xorijda faoliyat yuritganda ham korrupsiyaga yo'l qo'ymasliklarini ta'minlashni talab qiladi.

Natijalar va muhokama

Rivojlangan davlatlarning kompleks-nazorat sohasidagi tajribasini tahlil qilish natijasida bir qator muhim xulosalarga kelish mumkin. Birinchidan, kompleks tizimining samaradorligi ko'p jihatdan qonunchilik bazasining mukammalligi bilan belgilanadi. AQShda 1977-yilda qabul qilingan "Foreign Corrupt Practices Act" (FCPA) xorijiy korrupsiyaga qarshi kurashda pioner qonun hisoblanadi [8]. Ushbu qonun amerikalik kompaniyalardan xorijda faoliyat yuritganda ham korrupsiyaga yo'l qo'ymasliklarini talab qiladi va bunga rioya

qilmaslik uchun jiddiy jarimalar nazarda tutadi. FCPA amaliyoti shuni ko'rsatadiki, kuchli huquqiy baza kompaniyalarni ichki kompleans tizimini joriy etishga rag'batlantiradi, chunki bu qonunbuzarlik uchun javobgarlikni yumshatish omili sifatida e'tirof etiladi.

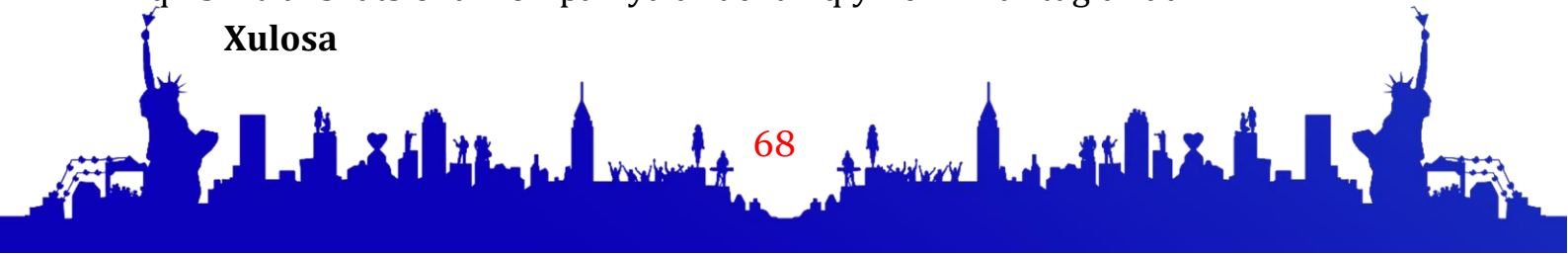
Ikkinchidan, rivojlangan davlatlarda kompleans-nazorat tizimi mustaqil institutsional tuzilmalar orqali amalga oshiriladi. Germaniyada kompleans-menejer lavozimi kompaniyalarning boshqaruv tuzilmasida muhim o'rin tutadi va ushbu mutaxassis to'g'ridan-to'g'ri direktorlar kengashiga hisobot beradi. Bu model kompleans funksiyasining operatsion boshqaruvdan mustaqilligini ta'minlaydi va manfaatlar to'qnashuvining oldini oladi [9]. Shuningdek, Germaniyada "Deutscher Corporate Governance Kodex" korporativ boshqaruv kodeksi kompaniyalarga kompleans tizimini joriy etishni tavsiya qiladi va bu tavsiyalarga rioya qilish "explain or comply" tamoyili asosida nazorat qilinadi.

Uchinchidan, rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, kompleans tizimining samaradorligi oshkoralik va shaffoflik tamoyillariga bog'liq. Buyuk Britaniyada "Bribery Act 2010" qonuni doirasida kompaniyalardan korrupsiyaga qarshi siyosatlarini ommaviy e'lon qilish talab etiladi. Bundan tashqari, "whistleblowing" (xabar beruvchilarni himoya qilish) instituti keng rivojlangan bo'lib, xodimlar noqonuniy harakatlar haqida xabar berganliklari uchun ta'qibdan himoyalanaadi. Ushbu yondashuv kompaniya ichidagi korrupsion harakatlarni erta bosqichda aniqlash imkonini beradi.

To'rtinchidan, kompleans tizimining xalqaro miqyosda muvofiqlashtirilishi muhim tendentsiya sifatida namoyon bo'lmoqda. Xalqaro tashkilotlar, xususan OECD, Jahon banki va Xalqaro Shaffoflik tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan standartlar rivojlangan davlatlarning milliy qonunchiligiga integratsiyalashgan. Bu holat transnatsional kompaniyalar uchun yagona kompleans standartlarini shakllantirish imkonini beradi va xalqaro savdo va investitsiyalarda korrupsion xavflarni kamaytiradi [10].

Shu bilan birga, rivojlangan davlatlar tajribasini tahlil qilishda ba'zi muammoli jihatlarni ham e'tirof etish lozim. Birinchidan, kompleans tizimining joriy etilishi kompaniyalar uchun sezilarli moliyaviy yukni tashkil etadi. Kichik va o'rta biznes uchun bu ayniqsa qiyin bo'lishi mumkin. Ikkinchidan, kompleans tizimining formallashib qolish xavfi mavjud, ya'ni kompaniyalar haqiqiy korrupsiyaga qarshi kurash o'rniga faqat hujjatlar tayyorlash bilan cheklanishi mumkin. Uchinchidan, turli davlatlarning kompleans talablari bir-biridan farq qilishi transnatsional kompaniyalar uchun qiyinchiliklar tug'diradi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda kompleans-nazorat tizimi korrupsiyaga qarshi kurashning muhim va samarali vositasi sifatida o'zini namoyon qilgan. AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya va boshqa rivojlangan mamlakatlarning tajribasi kompleans tizimining samaradorligi uchun bir nechta muhim shartlar mavjudligini ko'rsatadi: kuchli huquqiy baza, mustaqil institutsional tuzilmalar, shaffoflik tamoyillari va xalqaro standartlarga muvofiqlik. O'zbekiston sharoitlarida ushbu tajribani qo'llashda milliy huquqiy an'analar va iqtisodiy imkoniyatlarni hisobga olish lozim. Xususan, kompleans tizimini bosqichma-bosqich joriy etish, avvalo yirik davlat kompaniyalari va moliya sektoridan boshlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Shuningdek, kompleans sohasida malakali kadrlar tayyorlash va xalqaro tajriba almashish mexanizmlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida kompleans-nazorat tizimining O'zbekiston sharoitlariga moslashtirilgan modelini ishlab chiqish alohida tadqiqot obyekti bo'lishi mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Transparency International. Global Corruption Report 2023. – Berlin: Transparency International, 2023. – 245 p.
2. Федоров А.В. Комплаенс как инструмент противодействия коррупции // Журнал российского права. – 2019. – № 5. – С. 62–74.
3. Power M., Weimer E. Corporate Compliance: Theory and Practice. – New York: Cambridge University Press, 2018. – 312 p.
4. Лопашенко Н.А. Противодействие коррупции: правовые механизмы. – М.: Юрлитинформ, 2020. – 288 с.
5. Rose D., Holmes T. The UK Bribery Act 2010: A Practical Guide. – London: Oxford University Press, 2015. – 198 p.
6. Мирзиёев Б., Рустамов Ш. Коррупцияга қарши курашнинг ҳуқуқий асослари // Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили. – 2021. – № 3. – Б. 45–58.
7. OECD Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions. – Paris: OECD Publishing, 1997. – 24 p.
8. Koehler M. The Foreign Corrupt Practices Act in a New Era. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2014. – 420 p.
9. Hauschka C. Corporate Compliance: Handbuch der Haftungsvermeidung im Unternehmen. – München: C.H. Beck, 2016. – 856 S.
10. World Bank. Enhancing Government Effectiveness and Transparency: The Fight Against Corruption. – Washington: World Bank Group, 2020. – 178 p..

